

CZÖVEK ZOLTÁN

Az egyetemi könyvtárosképzés megindulása Magyarországon¹

Az eredetileg az egyetemi könyvtárosképzés megindulásának 60. évfordulójára készült tanulmány a képzés előzményeit tárgyalva áttekintést ad a hazai könyvtárosképzés 1949 előtti formáiról, és felsorolja ugyanennek az időszaknak az egyetemeken könyvtártudományi témákban is előadó tanárait. Vázolja a háború utáni időszak kultúr- és könyvtárpolitikai tendenciáit és történéseit; bemutatja Varjas Bélának a könyvtárosképzést taglaló tervezetét és a képzés megindulásának körülményeit; továbbá betekintést ad az első évek – 1949-1956 – viszonylatában a képzés intézményi kereteire, tárgyi feltételeire és időtartamára vonatkozó ismeretekbe.

A hazai felsőfokú könyvtárosképzés 1949-ben indult meg. Az esemény 50. évfordulója alkalmával lezajlott konferenciának,² a hozzá kapcsolódó publikációknak³ és az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke története 2001-ben megjelent, „*rövidre fogott*” feldolgozásának⁴ köszönhetően ezzel a ténnyel a könyvtárosok fiatalabb generációi is megismerkedhettek. Azonban a képzés megindulása pontosabb körülményeinek és a képzés első éveire vonatkozó adatoknak a részletes feldolgozása még várat magára. A vállalkozó kedvű érdeklődő a téma ismert és kevésbé ismert forrásainak az áttanulmányozása után nemcsak számos információval gazdagodik, de több megválaszolatlan kérdéssel is szembesül. Az alábbi összeállítás három nagyobb egységben tesz kísérletet a vonatkozó ismereteknek az áttekintésére: (1) hazai könyvtárosképzés és egyetemi könyvtártudományi stúdiók 1949 előtt; (2) a felsőfokú képzés megindulásának kultúr- és könyvtárpolitikai körülményei; (3) ízelítő a képzés első éveire vonatkozó, fellelhető információkból.

1.) Könyvtártudomány a hazai egyetemeken és a magyarországi könyvtárosképzés a 20. század első felében

„Könyvtárakra van nekünk szükségünk; használható, a mindennapi életnek való művekkel töltött könyvtárakra; a könyvtárnokok tömeges kiképzését hagyjuk akkorára, amikor lesz minek az élére állítani őket. Gyémántos gombokat ne akarjunk

varrni a foltos ócska szűrre, s ne fogadjunk felügyelőt ahhoz a házhoz, amelynek még alapjait sem raktuk le.”⁵

„A könyvtörténész nálunk nem számíthat egyetemi katedrára és tudományos működése az előlépésnél alig vétetik figyelembe. Minden tudomány szaknak van tanszéke egyetemeken, csak a könyvtörténetnek nincs. E tanszékekre pedig nem annyira a tudós könyvtörténésznek volna szüksége, mint inkább a tudományos könyvtáraknak, amelyek minden könyvtártudományi ismeret nélküli tisztviselőket kénytelenek alkalmazni.”⁶

A könyvtárosok egyetemi képzése megszervezésének szükségességére a 19. század végétől kezdődően több hazai művelődés- és könyvtárpolitikus is felhívta a figyelmet.⁷ Nézeteik, írásaik egy része a *Magyar Könyvszemlében* jelent meg – akárcsak a fenti két, optimistának egyáltalán nem nevezhető idézet. A két kiragadott szövegrész megjelenése között több mint 40 esztendő telt el – mégis, a szerző még 1944-ben⁸ is a könyvtári alkalmazottak szaktudásának hiányára hívja fel a figyelmet. Ugyan írásában pár sorral lentebb maga tesz említést két, „*kezdő könyvtári tisztviselők számára*” megrendezett – jelen munkában később bővebben is bemutatásra kerülő – tanfolyamról, „*de hathónapi kurzus mégsem ad alkalmat oly elmélyedésre, mint négyévi egyetemi tanulás.*”⁹

A névtelen szerzők pesszimizmusa mellett az idézett írásokból az is kiderül, hogy a könyvtártani, könyvtörténeti stúdiumok a korszakban már helyet kaptak a hazai egyetemeken. Az első idézet forrásában a szerző Gyalui Farkasnak, a könyvtártudomány első hazai egyetemi magántanárának¹⁰ egyik munkájáról mond éles, csípős ítéletet: „*célja tulajdonképpen nem más, mint igazolása annak, miért kellett a kolozsvári tudományegyetemen a könyvtári ismeretek számára magántanári állást szervezni.*”¹¹ A második írásból pedig – egyebek mellett – megtudhatjuk, hogy ekkorra a könyvtártudomány körébe tartozó területek több oktatóval is képviseltetik magukat a felsőoktatásban: „*az egyetemeken vannak ugyan a könyvtörténetnek magántanárai, ... de a könyvtörténet nem vizsgatárgy s a hallgatóság ... csak annyira foglalkozik a mellékes kollégiumokkal, amennyire a kötelező tantárgyak megtanulása mellett marad némi ideje. Ez pedig a legtöbb hallgatónál igen kevés.*”¹²

A könyvtártudomány egyetemi magántanárai

A Gyalui Farkas magántanári kinevezésével megindult folyamat – a könyvtártani, könyv-, könyvtár- és sajtótörténeti, bibliográfiai ismereteknek a hazai egyetemi oktatásban történő megjelenése – a könyvtártudományi kutatások kevésbé feldol-

gozott területei közé tartozik. ¹³ Pedig figyelemre méltó azok listája, akik 1949-ig ilyen jellegű képesítést szereztek:

1901	– Gyalui Farkas	– Könyvtártudomány
1914	– Gulyás Pál	– Könyvtártan ¹⁴
1930	– Nyireő István	– Könyvtártudomány ¹⁵
1932	– Fitz József	– Könyvismeret és könyvtártan ¹⁶
1933	– Máté Károly	– Sajtótörténet ¹⁷
1939	– Trócsányi Zoltán	– A magyar könyv története ¹⁸
1941	– Kozocsa Sándor	– A bibliográfia elmélete és története ¹⁹
1946	– Dezsényi Béla	– A magyar időszaki sajtó története ²⁰

Az említett személyek az ország különböző egyetemlein szereztek meg magántanári kinevezésüket: előadott tárgyaiknak összegző számbavétele, annak vizsgálata, hogy kurzusaik milyen hatással voltak – hatással voltak-e – a későbbi időszak könyvtárosainak, könyvtár-politikusainak nézeteire, még feldolgozásra vár.

Az oktatott tárgyak kapcsolódó jellege miatt itt érdemes szót ejteni a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1945 őszén létrehozott Sajtótudományi Intézettről. A Thienemann (Tass) Tivadar egyetemi tanár igazgatta intézetben „számos kitűnő előadás hangzott el a könyvtudomány, könyvtörténet, könyvkiadás, nyomdászat, sajtótudomány, sajtótörténet, színháztörténet, dramaturgia, színikritika, rádió, stb. köréből.” A megindított képzésben a hazai szakemberek mellett – akik között Trócsányi Zoltánt is megtaláljuk – ekkor még külföldi vendégelőadók is oktatnak.²¹

Hazai könyvtárosképző tanfolyamok 1937 előtt

A fent említett szakembereknek 1949-et megelőzően egyetemi keretek között nem volt lehetőségük könyvtárosok képzésére, de különböző szakmai tanfolyamok előadóiként oktattak. Ezek részben nagyobb – budapesti – könyvtáraink saját „házi” tanfolyamai, részben a könyvtárügy állami felügyeletét ellátó szervek, illetve könyvtáros szakmai szervezetek által rendezett képzések voltak.

1898-1913 között a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, ill. Főfelügyelősége hét szaktanfolyamot rendezett, melyekre vidéki könyvtárosokat is meghívott. A tanfolyamok résztvevői többek között írás- és nyomdásztörténeti,

katalogizálási, könyvtárépítészeti, bibliográfia-elméleti tárgyakat hallgattak.²²

1916 elején a Fővárosi Könyvtár szervezett tisztviselői részére továbbképző tanfolyamot: az elhangzott 11 előadás a könyvtár fejlődésével, az osztályozás, a katalogizálás, a bibliográfia-szerkesztés és az olvasószolgálat kérdéseivel foglalkozott.²³

A Tanácsköztársaság időszakában tervbe vették a könyvtárügyet irányító – így a könyvtárosképzés megszervezéséért is felelős – új szervek létrehozása mellett egy könyvtárosiskola létrehozását is. 1919-ben két hónapos könyvtárosi tanfolyamot létesítettek, amit a „tudományos szakkönyvtárosképzéssel egyetemben az egyetemi oktatás egy tagozata gyanánt” 3 féléves időtartamú önálló szakká akartak fejleszteni.²⁴

Az 1922. évi XIX. törvénycikk kifejezetten előírta a könyvtárosok szakképzésének az intézményes megoldását: „... a vallás- és közoktatásügyi miniszter ... gyakorlati tanfolyamokat szervezhet és szakvizsgákat rendszeresíthet. A ... tudományos tisztviselők kötelesek a tanfolyamot látogatni, és a záróvizsgát letenni. Aki e kötelességének ... nem felel meg, a szolgálatból elbocsátandó.”²⁵

1928-ban Hóman Bálint, a Nemzeti Múzeum igazgatója megbízta Gulyás Pált, hogy állítson össze vizsgatervezetet a tudományos könyvtárakban dolgozó könyvtárosok részére. Ennek az összeállításnak az anyagát figyelme véve ugyanabban az évben az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ szervezett tanfolyamot. A programban az előadásokon kívül könyvtárak, nyomdák látogatásai is szerepeltek – de a résztvevők bizonyítványt nem kaptak.²⁶

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete könyvtárosképző tanfolyamai

Az 1935 júniusában megalakult Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete első feladatai közé sorolta a könyvtárosok képzésének megvalósítását. A tervezett tanfolyam tan- és vizsgarendjét az egyesület elnöke, Fitz József dolgozta ki, akinek „körlevelére a budapesti közkönyvtárak igazgatói kimondták azt az elvet, hogy a jövőben az új munkaerők felvételénél megkívánják az Egyesület által rendezendő tanfolyamok vizsgabizonyítványát.”²⁷

Az egyesület gondozásában két tanfolyamot szerveztek 100, illetve 105 elméleti és 125, budapesti könyvtárakban – Széchényi, Fővárosi, Egyetemi, Technológiai Intézeti – megtartott gyakorlati órával. Az első tanfolyam – vizsgáival egyetemben – 1937. február 1. és május 14. között, a második 1937. december 1. és 1938. május 9. között zajlott le. A második tanfolyam lebonyolítása során va-

lamelyest módosítottak a tananyag 15 tárgyának óraszámán illetve tematikáján, de a területük kitűnő szakértői által előadott ismeretek „*elsősorban az akkori nagy, főként társadalomtudományi jellegű és nagyobb közművelődési (városi) könyvtárak szükségleteit vették figyelembe.*”²⁸ Az oktatók és tantárgyaik:

Fitz József: *könyvtárigazgatás, könyvtártörténet, ősnymtatvány-meghatározás*; Dávid Antal: *gyakorlati könyvtártan*; M. Buday Júlia: *a könyvtárak együttműködése*; Goriupp Alisz: *katalogizálás*; Asztalos Miklós: *bibliográfiák*; Witzmann Gyula: *decimális osztályozás*; Gulyás Pál: *könyvtári szakrendszerek*; Gergely Rezső, ill. Lányi Ottó: *könyvkereskedelem*; Máté Károly: *könyv- és hírlapkiadás*; Kner Imre, ill. Kelényi B. Ottó: *nyomdászat, nyomdásztörténet*; Leskó Béla, ill. Gronovszky Iván: *könyvkötés*; Halász Gábor: *újkori kéziratok meghatározása*; Gábel Asztrik, ill. Bartoniek Emma: *középkori kéziratok meghatározása*; Trócsányi Zoltán: *régi magyar nyomtatványok meghatározása*.

A két tanfolyamnak 82+29 hallgatója volt, akik közül 70+21 személy nyert el képesítő bizonyítványt. Azonban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium állásfoglalása szerint a tanfolyamot „magántestület”, hivatalos kezdeményezés nélkül rendezte. „*Ilyenformán a kiadott bizonyítvány nem lett államérvényes, a kurzus elvégzése nem számított előnynek.*”²⁹

Ezt követően az egyesület nem tartott tanfolyamot, sőt 1943-1945 között a tevékenysége „*gyakorlatilag szünetel.*” Közgyűlése csak 1946. december 21-én ülésezik újra. Ekkor az új tisztikarban már az egykori tanfolyami hallgatók is helyet kapnak.³⁰

Az egyesület tanfolyamát 1938-ban elvégző Varjas Béla – aki korábban a Széchényi Könyvtárban dolgozott ÁDOB-gyakornokként (Állástalan Diplomások Országos Bizottsága), majd Trócsányi Zoltán nyilvános rendes egyetemi tanárrá történt kinevezése után a Magyar Könyvszemle szerkesztői feladatára is megbízást kapott³¹ – ekkor már az OSZK tudományos főmunkatársa, néhány évvel később pedig főigazgató-helyettese. Az 1946-os egyesületi közgyűlés egyik előadójaként a magyar könyvtárak háború utáni helyzetéről számolt be. A Magyar Könyvszemle nyomtatásban meg nem jelent, 1947. évfolyamának összevont számában³² pedig megtalálható egy írása, mely – szövegkörnyezete alapján, valószínűleg a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete (intézőbizottsága) számára – a könyvtárosképzés intézményrendszerének a háború után megváltozott viszonyok között megvalósítható/megvalósítandó új koncepcióját vázolja fel.³³

2.) Az egyetemi könyvtárosképzés megindulásának könyvtár- és kultúrpolitikai körülményei

A második világháborút követő időszak mind politikailag, mind könyvtárügyileg jelentős változásokat eredményezett. Az 1945 után szovjet érdekszférába került ország irányítóinak az újjáépítésre, újjá- és átszervezésekre vonatkozó intézkedései folyamatosan a könyvtárpolitika területén is megjelentek. Az új államhatalom elsőrendű művelődéspolitikai céljai közé iktatta a könyvtárügyet, így hamarosan szükségessé vált az alapkérdések tisztázása.

Az új kormányzatnak a könyvtárosok képzését érintő első intézkedése 1945 decemberében az Országos Könyvtári Központ és a Könyvtárak Országos Tanácsa megszervezésére vonatkozó rendelete. Ez utóbbi intézmény célja, a könyvtárügy egységes irányításának biztosítása mellett, többek között könyvtárosképző tanfolyamok rendezése – lett volna. Létrehozására azonban nem került sor.³⁴

1947 márciusában egy újabb minisztertanácsi rendelet jelent meg a könyvtárügy csúcs-szerveinek létrehozása érdekében: az Országos Könyvtári Központra vonatkozó ismételt intézkedés mellett Országos Könyvtárügyi Tanács szervezése szerepelt benne. Ez utóbbi azonban ekkor sem jött létre.³⁵

A könyvtárügy központi szerveinek létrehozását célzó felemás eredményű intézkedések ellenére az illetékes minisztériumban hosszú távú programon, a könyvtárügy egészének rekonstrukciós tervén dolgoztak. Ennek eredménye az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. Ezeket a munkálatokat a közoktatásügyi minisztériumban először az elnöki osztály vezetőjeként, majd államtitkári minőségben Kovács Máté irányította.³⁶ A törvénytervezet V. fejezete a könyvtárosok szakképzettségével foglalkozott. Ez alapján a könyvtáros iskolák, tanfolyamok szervezése a fentebb említett Könyvtárak Országos Tanácsának a kötelessége. Az iskolák és tanfolyamok szervezetét és tananyagát a tervezet a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe helyezte, míg a könyvtárosok differenciálását kétfajta vizsgálattal – egy általános és egy tudományos könyvtári vizsgálattal – kívánta megvalósítani.

A hazai könyvtárosképzés Varjas Béla tervezetében

Varjas Béla koncepciója léptékeiben és tartalmában is jóval kidolgozottabb az 1947-es törvénytervezet vonatkozó fejezeténél. Ugyan a Könyvszemle 1947-es évfolyamába került, de valószínűleg korábban íródott. Erre utal a szerző egyik mondata: „Reméljük, az állam az iskolareform mellett legsürgősebb feladatai közé

iktatja a vidéki közművelődési és népkönyvtárak tervszerű szervezését és rendszeres fejlesztését. Ez jövő könyvtárpolitikánk egyik legégetőbb megoldásra váró feladata.”³⁷ 1947 januárjában a Magyar Kommunista Párt irányításával létrejött a Népkönyvtárakat szervező Országos Bizottság, amely 1000 népkönyvtár létrehozását tűzte ki céljául. Ugyanezen év januárjában a közoktatásügyi minisztérium rendeletet hozott a vándorkönyvtárak létesítésének és a népkönyvtárak támogatásának szabályozásáról: még ha az első falusi népkönyvtárat 1949-ben avatták is fel Mezőszentgyörgyön (ápr. 24.), a tervszerű létrehozásukra vonatkozó információk 1947-ben már közismertek lehettek.³⁸

A fenti idézet ismeretében teljesen magától értetődő a tervezetben Varjas által pár sorral lentebb megfogalmazott „sarkalatos tanulság”: „könyvtárosképzésünknek soha többé nem szabad megfeledkeznie arról, hogy a tudományos képzés mellett fokozott mértékben ki kell terjeszkednie a közművelődési és népkönyvtári könyvtárosképzésre. Ha az egyiket kormányhatósági rendelkezéssel állandósítani kívánjuk, ugyanezt meg kell követelnünk a másik esetében is. S mikor ezt kimondjuk, nem tanfolyamokra gondolunk, hanem rendszeres intézeti képzésre.”³⁹

Varjas tervezetében átmeneti és hosszú távú intézkedéseket is felvázolt.⁴⁰ A könyvtárosképzés kérdésének végleges rendezéséig „1947 őszén, de legkésőbb 1947/48 telén” megindítandó szaktanfolyamok létrehozását javasolta, melyek megszervezését – „már csak a múltban e téren kifejtett tevékenységénél fogva is” – a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete végezné. A tanfolyamokkal kapcsolatban rögzíti: (1) tananyaguk „a múlttól eltérően ne egyoldalúan tudományos képzést nyújtson, hanem fokozott mértékben legyen tekintettel a közművelődési könyvtárak, népkönyvtárak (üzemi, pártkönyvtárak, könyvkereskedőképzés, stb.) sajátos igényeire is.” Ennek megfelelően kétféle vizsga kidolgozása szükséges: egy a tudományos képesítésű jelöltek („könyvtáros szakvizsga”), egy másik pedig a segédszemélyzet, illetve a közművelődési, stb. könyvtárak kezelői személyzete számára („könyvtárkezelői vizsga”). Az előzőnek egyetemi-főiskolai végzettség, az utóbbinak érettségivel egyenértékű képzettség lenne az előfeltétele. A (4) meghatározott létszámmal indítandó tanfolyamok (3) időtartama legalább három hónap lenne: ezalatt a résztvevők délelőttönként könyvtári gyakorlatukat végzik, és délutánonként kb. napi három órában hallgatják az előadásokat, melyek (2) „óraszám legalább 140-150-re volna felelő.” A vidéki könyvtári alkalmazottak képzéséhez (5) „vándortanfolyamok” indítását javasolja, továbbá az önképzés lehetőségének biztosítása érdekében elengedhetetlennek látja egy (6) megfelelő kézikönyv, illetve tankönyv szerkesztését.

Hosszú távon, a könyvtárosképzés végleges megoldására a budapesti bölcsészettudományi karon szervezett *Könyvtártudományi Intézet* felállítását javasolja. Ez az intézet – „*megfelelő magántanári és előadói segédlettel*” – a korábban említett kategóriákba sorolható könyvtárosok mindegyikét képezné. A tudományos könyvtárosok képzését „*ráfejelő*” módon képzele: „*a jelölt csak az egyetemi diploma elnyerése után szerezheti meg a könyvtárosi képesítést, egy, kettő vagy három év múlva.*” Ehhez kötött tanmenetet javasol, három részből álló – írásbeli házi dolgozatokkal, zárhelyi írásbeli és szóbeli – vizsgákkal. A vizsgákon a hallgatóknak szakmai tárgyakon túl két idegen nyelv ismeretéből és – a nem nyelvi szakosoknak – magyar (esetleg világ-)irodalmi tájékozottságukról is számot kellene adniuk. A diplomával nem rendelkező személyek képzését két esztendőben állapítaná meg. „*Tanulmányi és vizsgarendjük abban különböznék az egyetemi és főiskolai diplomásokétól, hogy a könyvtárban tudományos részből lényegesen kevesebbet ölelne fel, és képzésükben inkább a gyakorlati adminisztratív ismereteket és kisebb könyvtárak (esetleg speciális irányban pl. gyermekkönyvtárak) vezetésében való jártasság elsajátítása volna a főcél.*” Írásbeli és szóbeli részből álló könyvtárkezelői vizsgájuk mellett számukra is kívánatos egy vagy két idegen nyelv ismerete.

A könyvtári szolgálatot csak mellékfoglalkozásként ellátók – iskolai, ifjúsági, nép-, kisebb-nagyobb egyesületi és közkönyvtárak vezetői – számára a szakmai ismeretek megszerzését az Intézeten kívül véli megvalósíthatónak. Erre vonatkozóan javasolja az új nevelőképző főiskolák tantervébe és vizsgakövetelményei közé a „*könyvtárkezelői alapismeretek*” beiktatását. Az így megszerezhető képesítés a könyvtárkezelőkével volna egyenértékű.

A könyvtárosképzés szerkezetének bemutatása mellett a képzés lehetséges jogi szabályozásának alapelemeit is vázolja: (1) jogszabály rögzítse, hogy közkönyvtárakban csak könyvtári szakképesítéssel bíró személy alkalmazható; (2) az 1937. január 1. után könyvtári munkakörben dolgozók számára a szakképzés megszerzése – utólagosan – kötelező. (3) „*A könyvtári szakképesítés megszerzésére a budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi kara mellett Könyvtártudományi Intézetet kell szervezni, az említett karon pedig könyvtártudományi tanszék állítandó fel. A szakképesítés igazolására az intézetben szerzett könyvtáros szakvizsga és könyvtárkezelői vizsgabizonyítvány szolgál.*” (4) Az Intézet létrehozásáig könyvtári szakképesítés a KÖLE szaktanfolyamain vagy (5) a – már – könyvtártani ismereteket is oktató nevelőképző főiskolákon szerezhető meg. (6) Az állomány nagyságának függvényében rendelet kötelezhetné a könyvtárak fenn-

tartóit megfelelő számú főfoglalkozású szakképzett könyvtáros vagy könyvtárkezelő alkalmazására.

Varjas Béla tervezetét a Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének hathatós támogatásával gondolta megvalósítani. Azonban az egyesület tevékenysége 1947 után lassan megszűnik: az 1948 januárjában megrendezett évi rendes közgyűlést követően ugyanezen év nyarán már az egyesület esetleges újjáalakításáról kezdődnek megbeszélések. Végül 1950 januárjában az egyesület vezetése a belügyminisztériumtól kéri a működés ideiglenes szüneteltetésének engedélyezését, mivel az alapszabályszerű tevékenység nem biztosítható.⁴¹

A tervezet azonban nem maradt hatás nélkül: a könyvtárosok intézményesített képzésének bevezetése a hazai kultúr- és oktatáspolitikai hathatós támogatásával rövidesen megtörtént.

Az 1948. évi egyetemi reform előkészítése és könyvtáros vonatkozásai

Az 1945. utáni művelődéspolitikai változások egyik eleme a felsőoktatás demokratizálása volt. Ez olyan intézkedéseket foglalt magában, mint az egyetemek megnyitása a szélesebb néprétegek előtt, a tanári karok összetételének megváltoztatása, vagy a nők egyetemi tanulmányaira vonatkozó korlátozásoknak a megszüntetése. A változások későbbi irányát és nagyságrendjét a politikai hatalom megszerzésének folyamatában a művelődéspolitikai területén is szisztematikusan építkező kommunisták célkitűzései és befolyása alakította a legjelentősebben.

A Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja Kállay Gyula vezette Értelmiségi Osztálya 1948 júniusában kidolgozta a felsőoktatási reform alapelveit. Az elkészített tervezetet – amely már ekkor, felsőoktatási intézményenként megjelölte a szükséges személyi változtatásokat is – az MDP Köznevelési és Tudományos Bizottsága 1948. június 22-i ülésén tárgyalta meg és fogadta el. Javaslatukra a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium négy reform-előkészítő bizottságot (bölcész, jogász, orvosi és műegyetemi) hozott létre, amelyek tagjai meghívott professzorok és más szakemberek voltak. Mivel a reformot már az 1848/49. tanévben – legalább az 1. évfolyamon – életbe akarták léptetni, a vonatkozó tervek viszonylag rövid idő alatt elkészültek: augusztus végén, szeptember elején zajlottak az első megbeszélések, és az elkészült reformterveket már az ősz folyamán részleteiben is megvitatta az MDP Tudományos és Köznevelési Bizottsága. Ezt követően került sor a megfelelő rendeletek kibocsátására.⁴²

A bölcészkar reform tervezett intézkedései között olvasható, hogy „*egységes tanulmányi rendet kell bevezetni, a tanfegyelmet meg kell szilárdítani, az oktatók*

és hallgatók munkamorálját emelni. Ehhez szükséges, hogy a »szabad bölcsészek« idejétmúlt csoportja átalakuljon, a tanárképzést korszerűvé tegyék... Ezért társadalmi funkciókra képesítő okleveleket kell bevezetni...⁴³ Ezek között az új, megszerzhető képesítések között találjuk a könyvtárosi oklevelet is.

A folyamat a hazai könyvtárügyre is jelentős befolyással volt: 1948 nyarán az OSZK „vezető gárdájának” egy csoportja a VKM elvi hozzájárulásával hozzákezdett az egyetemi könyvtárosképzés előkészítéséhez.⁴⁴ A képzés szakminisztériumi kezdeményezésre történő megszervezésének tényét támasztja alá egy, az OSZK irattárában fellelhető levélváltás is.

A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa, illetve Tolnai Gábor „*miniszteri osztályfőnök*” – aki egyébként ekkoriban még a nemzeti könyvtár főigazgatója is – 1948 júliusában ugyanazon okokból felkérésekkel, illetve utasítással kereste meg Varjas Bélát, a Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettesét. A Tanács a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal „*egyetértőleg*” szakértőbizottságokat kívánt alakítani a vidéki múzeumok államosításával kapcsolatos kérdések és a „*múzeumi, könyvtárnoki és levéltárnoki képzés kérdéseinek*” feldolgozására. Tolnai július 21-én keltezett levelében az említett bizottságok névsorának felterjesztésére a július 28-i határidőt szabta meg, jelezve hogy a képzési kérdéseket „*teljes részletességgel kimerítő tervvel*” elkészítésének határideje szeptember elseje. Az irattárban 1948. július 28-i keltezéssel megtalálható a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának leveleire reagáló válasz Goriupp Alisz „*igazgató, a főigazgató h.*” aláírásával: „*677/1948. sz. átiratára tisztelettel közlöm, hogy Dr. Varjas Béla h. főigazgató a Tanács jelölése folytán részt vesz a szakbizottságokban. [...]* A könyvtárosképzésre vonatkozó javaslat készen lévén további bizottsági tag kijelölésére nincs szükség.”⁴⁵

A válasz meglepőnek tűnhet, azonban az OSZK részéről a szóban forgó bizottságba delegált tag az a Varjas Béla, akinek a hazai könyvtárosképzés egészére vonatkozó tervezete, beleértve az egyetemi képzés létrehozása feltételeinek vázolását is, ekkorra már elkészült.

Ezt követően – úgy tűnik – a könyvtárosképzés ügye „révbe ért”. 1948. október 2-án Ortutay Gyula közoktatásügyi miniszter Téglás községben a századik állami általános iskolai tanulóotthon felavatása után, az egyetemi oktatás reformjának kérdéseiről nyilatkozva szolt a bölcsészkar reformjáról is: egyebek mellett közölve, hogy a szabad bölcsészet helyére a külön *levéltárosi, könyvtárosi, tanári* stb. képesítés lép.⁴⁶ A minisztérium folyóirata, a Köznevelés az október 15-i számában a minisztérium munkatársainak az egyetemi reform elvi alapjait és az egyes

karok szervezetében és tanulmányi rendjében tervezett változtatásokat bemutató ismertetését közli. Ebben az írásban már nyomtatásban is olvasható, hogy a tervek alapján az elkövetkezőkben a bölcsészkaron – többek között – *tanári, könyvtárosi, levéltárosi, muzeológusi* oklevelek megszerzésére nyílik lehetőség.⁴⁷

A VKM előkészítő munkáját követően 1949. január 7-én került a minisztertanács elé az egyetemi bölcsészet- és természettudományi képzés újjászervezésének tervezete,⁴⁸ majd a Magyar Közlöny Rendeleték Tára január 12-i számában megjelent A magyar köztársaság kormányának 1400 (1510)-(8)-260/1949. Korm. számú rendelete az egyetemi bölcsészettudományi és természettudományi képzés újjászervezése tárgyában, melynek 2. §-a (1) bekezdése szerint „*A hazai tudományegyetemek bölcsészettudományi karain folytatott tanulmányok alapján középiskolai tanári, könyvtárosi és muzeológusi képesítést ... lehet elnyerni.*”⁴⁹ A kormányrendelethez kapcsolódó vallás- és közoktatásügyi miniszteri 1400 (1510)-600/1949. V.K.M. számú rendelet⁵⁰ a bölcsészet- és természettudományi karok tanulmányi és vizsgarendjét szabályozza. Ennek a rendeletnek a függeléke tartalmazza az említett karok hallgató számára kötelező előadások, kollokviumok és gyakorlatok jegyzékét. Itt olvashatók a könyvtárosi szakra vonatkozó általános rendelkezések:

*„A könyvtárosi szak első két éve azonos a két szaktárgyas tanárjelöltével, azonban a jelölt tanári szaktárgyai mellett a kötelezően előírt könyvtárosi előadások is köteles hallgatni. Kívánatos, hogy a két szaktárgy a magyar nyelv és irodalom és történelem, vagy magyar nyelv és irodalom és latin nyelv és irodalom legyen. Alapvizsgát a két tanári szaktárgyból kell tenni. A könyvtártani tárgyú kollokviumokból az alapvizsga előtt minden félévben kötelező a kollokvium. Az alapvizsga letétele után a jelölt választhat, vajjon[sic!] két szaktárgyas tanárjelölt, vagy könyvtáros akar-e lenni. Ennek a választásnak legalább a harmadik év megkezdéséig meg kell történnie. A könyvtáros szakon a továbbiakban egyik szaktárgyának a tanárjelöltek számára előírt anyagát hallgatja, azonban a kötelező pedagógiai és lélektani előadások nélkül, továbbá az előírt könyvtárosi kollégiumokat és gyakorlatokat veszi fel. Az V. évben a könyvtáros szakon vagy társadalomtudományi könyvtárosi, vagy természettudományi, vagy közművelődési könyvtárosi szakirányban képezi magát tovább. Ókori keleti nyelvek, keleti nyelvek, török nyelvek a könyvtáros szak egyik szaktárgyául engedélyezhetők. Könyvtárosi szakot csak a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán lehet felvenni.”*⁵¹

A meginduló képzés struktúrájának kialakítása az 1947-es koncepció összeállításának, Varjas Bélának a nevéhez köthető – azonban az, hogy a könyvtáros képzés egyetemi keretek között történő megjelenésében Varjasnak mekkora szerepe volt, nem dokumentált. Mindenesetre az egyetemi reform kidolgozása során a tervezett intézkedések alakulását több aktív – vagy egykori – könyvtáros is befolyásolhatta. Az 1948 augusztusában a bölcsészettudományi kari reformbizottságba meghívottak között találjuk pl. Mátrai Lászlót, az Egyetemi Könyvtár igazgatóját vagy Telegdy Zsigmond egyetemi magántanárt, fővárosi főkönyvtárnokot, akit 1949 januárjától az Országos Könyvtári Központ elnökévé neveztek ki.⁵² A reformok körül bábáskodó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban is szakmabeliek kísérelhették figyelemmel, illetve felügyelték a munkálatokat: a minisztérium felsőoktatási és tudományos ügyekkel foglalkozó VI. főosztályának vezetője ekkor Tolnai Gábor egyetemi magántanár, aki 1946-1947 között az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója volt. A fent említett személyek mindegyike – ideértve a közoktatásügyi minisztérium egyik államtitkárát, Bóka Lászlót is – az ekkoriban még működő Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének tagja, sőt: Mátr az 1946-ban megválasztott új tisztikar egyik alelnöke, Telegdy pedig könyvtáros titkára.⁵³ Vagyis a Varjas tervezetével megszólított egyesület, ha szervezetként nem is, megfelelő pozícióba került tagjai révén elősegíthette a hazai egyetemi könyvtárosképzés megindulását.

3.) Az egyetemi könyvtárosképzés első évei

A képzés az 1948/49. tanév második félévében, 1949 elején indult.⁵⁴ Ezt a dátumot több forrás is megerősíti, de a kezdő évek oktatásának intézményi keretei napjainkig nem tisztázottak.⁵⁵ A probléma tisztázásához kiindulásul szolgálhat néhány szakirodalmi említés és a rendelkezésre álló levéltári források szisztematikus feldolgozása.

Intézményi keretek

Fülöp Géza egykori tanárára, kollégájára – Haraszthy Gyulára – emlékezve röviden és egyértelműen foglalta össze a képzés megindulásának körülményeit: „Az egyetemi könyvtárosképzés megindítása Varjas Béla nevéhez fűződik ... Az ő irányításával indult meg az oktatás, amelyet mint az OSZK főigazgatója szervezett; tanszék ekkor még nem volt, egyetemi tanszemélyzet sem, Varjas mellett a buda-

pesti nagykönyvtárak, elsősorban a nemzeti könyvtár ... vezető munkatársai tartották az előadásokat, vezették a szemináriumokat és gyakorlatokat."⁵⁶

Tanszék valóban nem volt: a fellelhető adatok alapján, Varjas az 1947-es tervezetében leírtaknak megfelelően elsősorban Könyvtártudományi Intézet felállításában gondolkodott – ehhez látott hozzá. 1949 februárjában Kardos László, a VKM illetékes osztályának vezetője levelet írt a budapesti nagy könyvtárak vezetőihez, melyben arra kéri a címzetteket, hogy a gyűjtemények főlépcsőjeiből „könyvtörténeti, könyvtártechnikai, bibliográfiai, biográfiai munkákkal, valamint szótárakkal és lexikonokkal” támogassák a bölcsészreform által elrendelt Könyvtártudományi Intézet megszervezését.⁵⁷

A budapesti egyetem bölcsészettudományi karának az 1949-1953 közötti időszakból fellelhető tanrendjeiben a könyvtári szakosok számára meghirdetett órák egy részének színhelyeként a Könyvtártani Intézet van feltüntetve.⁵⁸

A Könyvtárügyi Szemle 1951. évi második évfolyamának január-márciusra datált első számában pedig megjelenik egy írás, melyben „*az Eötvös Lóránt[sic!] Tudományegyetem bölcsészkarának két könyvtárszakos hallgatója pontosan jelöli ki az Egyetemi Könyvtártudományi Intézet és a könyvtári szak oktató, nevelő és tudományos feladatait felső oktatásunk rendszerében.*”⁵⁹ Ebből az írásból, pontosabban a szerzők egyik javaslatából egyértelművé válik, hogy egészen a publikáció megjelenéséig még biztosan a Varjas-féle koncepciónak megfelelően működött – és nevezetett – az intézmény. „*A könyvtáros szak fontossága és egyre növekvő méretei szükségessé teszik egy könyvtártudományi tanszék felállítását, melynek professzora az intézet felelős vezetője lenne, aki annak sokrétű tanulmányi és tudományos munkáját gondos ... vezetéssel irányítaná.*”⁶⁰

Vagyis az 1949-es szakindítás nem tanszékalapítást jelentett – azonban tény, hogy a működését elkezdő Könyvtártudományi Intézet csak felsőfokú könyvtárosokat képzett: így magától értetődően tekinthető a későbbi Könyvtártudományi Tanszék jogelődjének.

Az oktatás tárgyi feltételei

Az említett – látszólag igencsak elfeledett – írásban a közelmúltban publikált visszaemlékezésekben közöltekénél részletesebb információk találhatóak a képzés első két évére vonatkozóan: az intézet csak 1949 nyarán jutott egy szobához a Puskin u. 3. alatti épületben. Ezzel „gazdálkodhatott” 1950 végéig, amikor két új helyiséggel gyarapodott. Ekkorra már önálló költségvetést is kapott, és berendezését

is kiegészíthette.

Könyvtárállományának legnagyobb része – ide értve az oktatáshoz szükséges példatárakat is – az Országos Széchényi Könyvtárból származott. De gyarapodott az állomány az Országos Könyvtári Központ, az Egyetemi Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár segítségével is.⁶¹

1953-ban megkezdődött a hallgatók számára sokszorosított egyetemi jegyzetek megjelentetése, az év őszén pedig átköltözött az – ekkor már félállású vezető irányította – tanszék a Piarista közli/Pesti Barnabás úti bölcsészkar épület harmadik emeletére. Itt is három – egy tanszékvezetői, egy szemináriumi és egy oktatói és könyvtári célra szolgáló – szoba állt rendelkezésre.⁶²

A képzés időtartama, képesítések

A szokatlan keresztféléves szakindítást követően viszonylag sokáig tartott, míg a képzés időtartama, struktúrája megszilárdult. Az első két tanévben a kezdő évfolyamok képzése öt éves – melyből a könyvtárosképzés csak három év – és kétszakos.⁶³ Az 1950/51. tanévben beiskoláztak ugyancsak két szakon, de négy évre iratkozhattak be – ekkortól már a könyvtáros tanulmányok időtartama is négy év. A következő három tanévben a képzés egyszakossá és ötévéssé vált – a négy év egyetemi tanulmányt egy év könyvtári gyakorlat követte. Az 1954/55. és 1955/56. tanévben a hallgatók ismét négy évre és két szakra iratkozhattak be – a könyvtár mellé magyar vagy történelem tanári szakot lehetett felvenni. Ekkortól a gyakorlatokat a tanév közben és a nyári szünetben kellett elvégezni. Míg a korábbi években kezdők csak könyvtáros oklevelet, ezek a hallgatók már kettős képesítést: tanárit és könyvtárost szerezhettek.

JEGYZETEK

¹A tanulmány a Kovács Máté Alapítvány 2009. évi pályázatán jutalmazott pályamunka kiegészített változata.

²50 éves a könyvtárosképzés az ELTÉ-n. Budapest, 1999. október 20. Meghívó és részletes program: [online] <URL: <http://goo.gl/QTEZh>> [2011. febr. 15.]

³A konferencia előadásainak nyomtatásban megjelent változatai elhangzásuk sorrendjében: Sebestyén György (1999), Sebestyén György (2000); Hangodi Ágnes (2000) - Babiczky Béla előadásának rögzített, szerkesztett és kiegészített változata; Kókay György (2000); Szabó Sándor (2000); Barátné Hajdu Ágnes (2000); Horváth Tibor (1999).

⁴Sebestyén György (2001).

⁵Név nélkül (1903) p. 180.

⁶Név nélkül (1944) p. 74.

⁷Kovács Máté (1969) közülük a következőket emelte ki: György Aladár, Esztegár László, Szabó Ervin, Gyalui Farkas, Gulyás Pál, Holub József, Asztalos Miklós, Fitz József. (p. 113.)

⁸A folyóirat 1944. évi első számának még Trócsányi Zoltán volt a szerkesztője – talán az említett írás is tőle származik. A következő összevont – 2-4. – számot már Varjas Béla szerkesztette, ez a füzet csak 1945 decemberében jelent meg. A Könyvszemle megjelenésére vonatkozóan: NÉMETH MÁRIA (1979) p. 148.

⁹ Név nélkül (1944) p. 75.

¹⁰A magántanári képzésről szóló korabeli híradás: Név nélkül (1901). Gyalui Farkas életére, tevékenységére vonatkozóan: Pogányné Rózsa Gabriella (2004).

¹¹Név nélkül (1903) p. 180. A folyóirat tartalomjegyzéke egy *-gal jelöli az ismertetés készítőjét. A kiadvány szerkesztője ekkoriban Kollányi Ferenc.

¹²Név nélkül (1944).

¹³Kovács Máté a korábban már hivatkozott áttekintésében – KOVÁCS Máté (1969) p. 25. – csak Gyalui, Gulyás Pál, Máté Károly és Nyireő István nevét említi. Vértesy Miklós Gyalui, Gulyás, Nyireő, Máté, és Fitz József kinevezéséről emlékezik meg. (Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós (1987) p. 323. és 414.) Sebestyén György munkájában pedig csak Gyalui ill. Trócsányi Zoltán neve bukkan fel: „... *sajnálatos tény, hogy 1918-ban megszűnt Gyalui Farkas egyetemi könyvtárosképző tevékenysége, és eléggé nem hiányolható módon, 1949-ig nem is került sor ennek folytatására Magyarországon.*” és „*A Horthy-korszakban sajnos, nem volt egyetemi könyvtárosképzés. A kérdés azonban ennél ... bonyolultabb, mert a szándék ... megvolt a korabeli kultúrpolitika részéről ... 1939-ben kinevezték Trócsányi Zoltán a könyvtár-tudomány egyetemi magántanárának, ám mielőtt elkezdhetette ez irányú működését megbízták az orosz nyelv és irodalom oktatásával.*” (Sebestyén György (2001) p. 11. és 33.)

¹⁴„*Képesítést nyert 1914. június 5-én. Ny. rk. tanári címmel kitüntette 1922. szeptember 15-én.*” Forrás: A Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja (1943) p. 77. Ld. még: Név nélkül (1914).

¹⁵Magántanári képzését a debreceni egyetemen szerezte: MTI [„*Könyvnyomat*” *Hírek : Napi tudósítások (1920-1944)*] 1930. július 30. 6. kiadás. [online]

- <URL: <http://goo.gl/yhtnr>> [2011. febr. 15.]. A Magyar Életrajzi Lexikonban magántanári habilitációja éveként 1934 van feltüntetve.
- ¹⁶Képesítését a pécsi tudományegyetemen szerezte meg: *MTI [„Könyomatos” Hírek : Napi tudósítások (1920-1944)]* 1932. december 16. 5. kiadás. [online] <URL: <http://goo.gl/ms03B>> [2011. febr. 15.].
- ¹⁷Képesítését ő is a pécsi egyetemen szerezte: *MTI [„Könyomatos” Hírek : Napi tudósítások (1920-1944)]* 1933. május 5. 6. kiadás. [online] <URL: <http://goo.gl/8C8fd>> [2011. febr. 15.]. Utóbb a Pázmány Péter Tudományegyetemen is megszerezte ugyanezen tárgyból a magántanári kinevezést: „*Képesítést nyert 1941. január 15-én.*” Forrás: A Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja (1943) p. 86. és *MTI [„Könyomatos” Hírek : Napi tudósítások (1920-1944)]* 1941. január 17. 36. kiadás. [online] <URL: <http://goo.gl/kGmpg>> [2011. febr. 15.]. Kovács Máté (1969) p. 25. az 1936-os évet közli.
- ¹⁸„*Képesítést nyert 1939. július 8-án, rk. tanári címmel kitüntetve 1941. október 8-án.*” Forrás: A Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja (1943) p. 80. és *MTI [„Könyomatos” Hírek : Napi tudósítások (1920-1944)]* 1939. július 14. 23. kiadás. [online] <URL: <http://goo.gl/UPxAv>> [2011. febr. 15.].
- ¹⁹Képesítését a debreceni egyetemen szerezte: *MTI [„Könyomatos” Hírek : Napi tudósítások (1920-1944)]* 1941. július 17. 24. kiadás. [online] <URL: <http://goo.gl/kil14>> [2011. febr. 15.]. Utóbb a Pázmány Péter Tudományegyetemen is megszerezte a magántanári kinevezést: „*Képesítést nyert 1943. évi április hó 15-én.*” Forrás: A Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja (1943) p. 87. Pajkossy György (1991) p. 483. szerint 1942-ben lett a budapesti egyetem magántanára, Pogány György (2005) p. 47. alapján az 1942-es tanévtől adott elő ugyanitt.
- ²⁰A Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja (1948) p. 61. Az 1946-os évszám a *Magyar Életrajzi Lexikon*ból.
- ²¹SZ. P. (1945) p. 147.
- ²²Kovács Máté (1969) p. 24. A kapcsolódó végjegyzetben (p. 117.) a Magyar Könyvszemle tanfolyamra vonatkozó írásainak adatai. Ld. még: Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós (1987) p. 322.
- ²³Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós (1987) p. 322-323.
- ²⁴Kovács Máté (1969) p. 11. (vonatkozó irodalom a végjegyzetben: p. 112.), ill. Kovács Máté (1970) p. 292. és a kapcsolódó forrásközlések: p. 316-327. Ld.

- még: Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós (1987) p. 344-345.
- ²⁵Kovács Máté (1970) p. 537.
- ²⁶Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós (1987) p. 412.
- ²⁷Asztalos Miklós (1937) p. 44.
- ²⁸Az idézet forrása: Kovács Máté (1969) p. 24. A két tanfolyamra vonatkozó adatok forrása: Asztalos Miklós (1937) és Asztalos Miklós (1938).
- ²⁹Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós (1987) p. 413.
- ³⁰Kovács Dezső (1985) p. 12-14.
- ³¹Név nélkül (1944b)
- ³²Németh Mária (1979) p. 148. és Monok István (2001).
- ³³Futala Tibor (1980) p. 137. szerint Varjas az egyesület ülésén tesz javaslatot a folyamatos hazai könyvtárosképzés meghonosítására. Azonban az MKE idézett kronológiájában (ld. 30. jegyzet) csak a levéltári szakosztály intézőbizottsági ülésére vonatkozóan olvasható információ.
- ³⁴11.170/1945./XII.8./M.E.sz.r. – Takács József (1951) p. 110-113.
- ³⁵3.730/1947./III.23./M.E.sz.r. – Takács József (1951) p. 113-117.
- ³⁶Sebestyén Géza (1968).
- ³⁷Varjas Béla (1947) p. 6. A Könyvszemle 1946. évi összevont száma 1947 decemberében jelent meg. Ld.: Németh Mária (1979) p. 148.
- ³⁸Az adatok forrása: Bereczky László (1970) p. 7-8. Az említett rendelet: 9.900/1947./I.13./V.K.M.sz.r.
- ³⁹Kiemelés az eredetiben.
- ⁴⁰A következő négy bekezdés alapja: Varjas Béla (1947) p. 7-13.
- ⁴¹Kovács Dezső (1985) p. 14.
- ⁴²Az eseményekre vonatkozóan ld. Ladányi Andor (1970) p. 175-176.
- ⁴³Szántó György (1948) p. 492. A szerző néhány bekezdéssel fentebb így jellemzi a felszámolandó szabad bölcsészetet: „*Nemcsak a tanszékek voltak szervezetlenek, anarchisztikus volt a hallgatóság munkaerkölcse is. Így termelődhetett ki a bölcsészeti karon, egyedülállóan az egész egyetemi oktatásban a »szabad bölcsész« furcsa típusa, azé aki semmilyen meghatározott tanulmányt nem folytat, kénye-kedve szerint látogatja az órákat és minden erőfeszítés nélkül, minden komolyabb tanulmány nélkül szerezheti meg nem sokat érő oklevélét.*” (Uo. p. 491.)
- ⁴⁴„*A jubileumi esztendő [1948] ... nagy feladatai kétségtelenül kedvezően befolyásolták szakembereink politikai, de szakmai fejlődését is ... ezeknek a hatá-*

soknak is köszönhető, hogy a Könyvtár vezető gárdájának egy lelkes csoportja, ugyancsak ez esztendő nyarán, miután felügyeleti hatóságainktól az elvi hozzájárulást elnyerte, hozzákezdett az egyetemi könyvtárosképzés előkészítő munkálataihoz.” Forrás: V. Waldapfel Eszter (1957) p. 14.

⁴⁵OSZK Irattár 348/1948. szám alatt. Az idézetet megelőző bekezdés kiemelt szófordulatainak forrása a kapcsolódó levélváltás további 4 db irata. Megtalálhatók ugyanott, a hivatkozással összetűzve.

⁴⁶Név nélkül (1948).

⁴⁷Szántó György (1948) p. 492.

⁴⁸G. Vass István (2004) p. 289.

⁴⁹A rendelet közölve: *Köznevelés*. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletei és közleményei, 1949. 3. sz. (febr. 1.) p. 9-10. és A bölcsészeti és természettudományi karok reformja (1949) p. 5-7. (A címlap hátoldala alapján: *Melléklet a „Köznevelés” 1949. évi 3. számához.*)

⁵⁰Közölve: *Köznevelés*. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletei és közleményei, 1949. 3. sz. (febr. 1.) p. 10-12. és A bölcsészeti és természettudományi karok reformja (1949) p. 8-57.

⁵¹A bölcsészeti és természettudományi karok reformja (1949) p. 41.

⁵²A bölcsészettudományi kari reformbizottságba 1948. augusztus 25-re 40 személyt hívtak meg. Ld. Magyar Országos Levéltár, VKM Felsőoktatási és Tudományos Főosztály iratai. XIX-I-1-h 202.471. A Telegdy kinevezésére vonatkozó hivatalos közlemény: *Köznevelés*. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletei és közleményei, 1949. 5. sz. (márc. 1.) p. 31.

⁵³A VKM vezető tisztségviselőire vonatkozóan: Név nélkül (1948b). A KÖLE 1946-ban megválasztott új tisztikara: Kovács Dezső (1985) p. 13-14. A kép teljessége érdekében talán azt a tényt is érdemes megemlíteni, hogy Mátrai kivételével – aki már az egyesület megalakulásakor a tisztikar (számvizsgáló bizottság) tagja – Varjas, Telegdy, Tolnai és Bóka is elvégezte az egyesület 1937-1938-as tanfolyamait. Ld. Asztalos Miklós (1937) p. 48. és Asztalos Miklós (1938) p. 77.

⁵⁴Fülöp Géza (1990) p. 14. A már idézett kronológiákban - Bereczky László (1970) p. 9. és Futala Tibor (1980) p. 137. – található dátum (május 12.) forrásait még azonosítani kell.

⁵⁵Sebestyén György (2001) p. 11. szerint: „... egyes vélemények szerint 1949-ben „csak” az egyetemi könyvtárosképzés indult meg Budapesten és csak 1951-

ben, Haraszthy Gyulának, az első tanszékvezetőnek a kinevezésével kezdődött meg az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének története. De vannak olyan nézetek is, amelyek szerint a tanszékalapítás 1949-ben volt. A magam részéről mind a két vélemény képviselőinek igyekszem igazat adni...” Kovács Máté (1969) p. 29. és Futala Tibor (1980) p. 137. szerint a 260/1949. sz. kormány- és a 600/1949. sz. közoktatásügyi minisztériumi rendelet írta elő a könyvtártudományi tanszék létrehozását. Azonban a rendeletek szövege – ideértve a kapcsolódó függelékeket is – ilyen utasítást nem tartalmaz; mindössze annyit, hogy a könyvtáros szakot csak a budapesti egyetemen lehet felvenni. (Ld. a 2. fejezet végén idézett hosszabb szöveget.)

⁵⁶Fülöp Géza (1990) p. 14. – a kiemelés tőlem.

⁵⁷Ld. MOL, VKM Felsőoktatási és Tudományos Főosztály iratai. XIX-I-1-h 213.321. és 214.358. és OSZK Irattár 104/1949.

⁵⁸Pl. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1949/50. II. félévi tanrendje (1949) Egyet. Ny., Budapest 15-16. oldalain vagy a Kovács Máté kéziratos hagyatékában fellelhető gépiratokban (OSZK Fond 210/75).

⁵⁹Bauer József, Tárkányi Gyula (1951) p. 1.

⁶⁰Uo. p. 5-6.

⁶¹Uo. p. 3-4.

⁶²Hangodi Ágnes (2000) p. 48.

⁶³Ld. fentebb a 2.) fejezet végén olvasható hosszabb idézetet ill. Sinkovics István (1970) p. 593.

IRODALOM

Asztalos Miklós (1937): Beszámoló a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által rendezett első könyvtárosképző tanfolyamról. *A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve*, 1. 1935-1937. 43-48.

Asztalos Miklós (1938): Beszámoló a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által rendezett második könyvtárosképző tanfolyamról. *A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve*, 2. 1937-1938. 73-78

Barátné Hajdu Ágnes (2000): A Fülöp Géza emlékkönyv bemutatása. *Könyvtári Figyelő*, 2000. 1-2. sz. 35-37.

Bauer József, Tárkányi Gyula (1951): Az egyetemi könyvtárosképzés. Az Eötvös Lóránd[sic!] Tud. Egyet. Könyvtártudományi Intézete. *Könyvtárügyi Szemle*, 1951. 1. sz. 1-10.

Bereczky László (1970): A felszabadulás utáni magyar könyvtárügy kronológiája

- 1945-1969. *Könyvtári Figyelő*, 1970. 1. sz. 5-36.
- A bölcsészeti és természettudományi karok reformja (1949): *A bölcsészeti és természettudományi karok reformja*. VKM, Budapest.
- Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós (1987): *Magyar könyvtártörténet*. Gondolat, Budapest.
- Futala Tibor (1980): Kronológia a hazai könyvtárosképzés és továbbképzés változásainak figyelemmel kíséréséhez. *Könyvtári Figyelő*, 1980. 2. sz. 137-147.
- Fülöp Géza (1990): Haraszthy Gyula a tanító és példaadó. *Könyvtári Figyelő*, 1990. 1-2. sz. 13-15.
- Hangodi Ágnes (2000): Könyvtárügyünk változásai az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés kialakulásának éveiben. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2000. 3. sz. 43-48.
- Horváth Tibor (1999): A könyvtár- és információtudomány tartalmi értelmezhetőségének problémái. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1999. 11. sz. 10-15.
- Kókay György (2000): Ahogyan az első könyvtár szakos hallgatók látták. *Könyvtári Figyelő*, 2000. 1-2. sz. 25-29.
- Kovács Dezső (1985): *A Magyar Könyvtárosok Egyesülete ötven évének kronológiája 1935-1985*. [MKE], Budapest.
- Kovács Máté (1969): Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. *Könyvtártudományi Tanulmányok*, 1969. 10-130.
- Kovács Máté (1970): *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 1849-től 1945-ig*. Gondolat, Budapest.
- Ladányi Andor (1970): A felsőoktatás szocialista átszervezésének kezdete: az 1948. évi egyetemi reform. *Magyar Pedagógia*, 1970. 170-184.
- Monok István (2001): A Magyar Könyvszemle meg nem jelenhetett évfolyama 1947-ből. *Magyar Könyvszemle*, 2001. 4. sz. 489-494.
- Németh Mária (1979): Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos tevékenysége 1945-1974. *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*, 1979. 143-220.
- Név nélkül (1901): A könyvtári tudományok a kolozsvári m. kir. Ferencz-József tudomány-egyetemen. *Magyar Könyvszemle*, 1901. 4. sz. 417.
- Név nélkül (1903): Gyalui Farkas. A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár. 1903. 8-r. 25 oldal. [Könyvismertetés]. *Magyar Könyvszemle*, 1903. 2. sz. 180-181.
- Név nélkül (1914): A könyvtártudomány a budapesti kir. Magyar tudományegyetemen. *Magyar Könyvszemle*, 1914. 1-4. sz. 286.

- Név nélkül (1944): Könyvtörténet és karrier. *Magyar Könyvszemle*, 1944. 1. sz. 74-75.
- Név nélkül (1944b): Trócsányi Zoltán könyvtárigazgató. *Magyar Könyvszemle*, 1944. 2-4. sz. 196.
- Név nélkül (1948): A miniszter két hete. *Köznevelés*, 1948. 20. sz. 511.
- Név nélkül (1948b): A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium új ügybeosztása. *Köznevelés*, 1948. 8. sz. (ápr. 15.) 175-176.
- Pajkossy György (1991): Kozocsa Sándor (1904-1911). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1991. 4. sz. 483-484.
- A Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja (1943): *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja fennállásának 308. tanévében az MCMXLII-MCMXLIII. tanévre*. Királyi M. Egyet. Ny., Budapest.
- A Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja (1948): *A Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja fennállásának 312. tanévéről az 1946-47. tanévre*. Egyet. Ny., Budapest.
- Pogány György: „Könyvek között éltem”. Kozocsa Sándor emlékezete. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2005. 3. sz. 45-51.
- Pogányné Rózsa Gabriella (2004): Habent fata sua libelli et bibliothecarii. Gyalui Farkas életútja és könyvtártani munkássága. *Könyvtári Figyelő*, 2004. 4. sz. 763-793.
- Sebestyén Géza (1968): Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. *Könyvtártudományi Tanulmányok*, 1968. 581-612.
- Sebestyén György (1999): A könyvtártudományi-informatikai tanszék jelentősége a képzésben. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1999. 11. sz. 4-9.
- Sebestyén György (2000): Az ELTE BTK könyvtártudományi tanszékének szerepe és jelentősége a hazai és a nemzetközi könyvtárügyben. *Könyvtári Figyelő*, 2000. 1-2. sz. 17-24.
- Sebestyén György (2001): *Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve*. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. ELTE Eötvös K., Budapest.
- Sinkovics István (1970): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945-1970*. [ELTE], Budapest.
- SZ. P. (1945): A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Sajtótudományi Intézete. *Magyar Könyvszemle*, 1945. 1-4. sz. 147-149.
- Szabó Sándor (2000): Képek a közelmúltból. Gondolatok az ELTE Könyvtártudományi – Informatikai Tanszék hetvenes és nyolcvanas évekbeli történetéről.

- hez. *Könyvtári Figyelő*, 2000. 1-2. sz. 31-34.
- Szántó György (1948): Az egyetemi reform. *Köznevelés*, 1948. 20. sz. 490-496.
- Takács József (1951): *Könyvtáriügyi jogszabályok gyűjteménye*. OKK, [Budapest].
- Varjas Béla (1947): Könyvtárosképzés. *Magyar Könyvszemle*, 1947. 1-4. sz. 3-13.
- G. Vass István (2004): *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei : 1947. június 1. – 1950. február 25.* Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- V. Waldapfel Eszter (1957): Az Országos Széchényi Könyvtár a felszabadulás óta [1947/1957]. *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*, 1957. 7-75.